JOHANNA AKUJÄRVI

Universitetens översättningskvarn

1800-talets dissertationsöversättningar och Tegnérs bidrag till en akademisk genre

De sex sista av de sammanlagt fjorton dissertationer som lades fram under Tegnérs presidium enligt Marklins kataloger över disputationer vid de svenska universiteten härrör från hans tid som professor i grekiska.[1] Fem av dem är flerspråkiga dissertationer som omfattar översättningar från grekiska till svenska, med korta noter och i ett fall även en inledning på latin; också den grekiska texten har tryckts tillsammans med översättningen. De fem dissertationerna lades fram 1817 (två stycken), 1820 och 1823 (två delar); de utgör fyra titlar eftersom den sista i raden är en miniserie i två delar som försvarades av två olika respondenter:

E. Tegnér (praes.) – Henr. Reuterdahl (resp. *et auctor*), *Monumenta graecorum ex anthologia, graece et svethice*, Lund 1817 (juni).

E. Tegnér (praes.) – Carl Gustaf Retzius (resp. *et auctor*), *Sapphus vita et carmina*, Lund 1817 (juni).

E. Tegnér (praes.) – Lars Gustaf Palmqvist (resp. *et auctor*), *Hymnus homericus in Pana graece et svethice*, Lund 1820 (juni).

E. Tegnér (praes.) – Esaias M. Tegnér (resp. I) & Magnus Ullman (resp. II), *In imagines graecas. Ex anthologia*, I & II, Lund 1823 (maj).

Till sin utformning är dessa dissertationer typiska för en genre som jag har kallat dissertationsöversättningar i en tidigare studie av översättningar till svenska av grekisk och romersk litteratur i dissertationer försvarade i disputationer under 1800-talet vid svenska och finländska lärosäten, det vill säga universiteten i Uppsala, Lund, Åbo

1 Marklin 1820, s. 142–143; Marklin 1856, s. 95.

(fi. Turku) och Helsingfors (fi. Helsinki).[2] Dissertationsöversättningarna är ett fenomen eller en undergenre som uppstod i början av den fjärde perioden i Bo Lindbergs periodisering av det svenska dissertationsväsendet.[3] Den nådde sin kulmen före periodens slut 1852 och fortlevde i starkt förminskad skala och under ändrade former ett litet tag, innan den upphörde helt.

En diskussion om dessa produkter av Tegnérs gärning som professor i grekiska vid Lunds universitet hör hemma i en volym ägnad åt hans latinska skrifter. När ett författarskap är så väl utforskat som Tegnérs, förvånar det inte att också dessa dissertationer har behandlats i forskningen, åtminstone de översättningar som inkluderades redan i samlingsvolymen *Smärre samlade dikter* (1828), nämligen den homeriska hymnen till Pan och de grekiska bilderna ur antologin (de två sista dissertationsöversättningarna).[4] I sin grundliga studie *Tegnérs översättningsverksamhet* (1971) behandlar Jan Mogren såväl dessa som Tegnérs övriga översättningar i både tryck och manuskript från juvenilia till reconvalescentia samt hans utlåtanden om översättning.[5] Den textkritiska utgåvan av hymnen till Pan och de grekiska bilderna i *Samlade dikter* är försedda med utförliga kommentarer som sätter dessa alster i deras tegnérska och samtida sociolitterära sammanhang.[6] Det kan vara värt att påminna sig om att dessa översättningar, samt ”Till den förmörkade solen (efter Pindarus)”, är de enda tryckta översättningarna från grekiska av Tegnérs hand.

I det följande studeras Tegnérs dissertationsöversättningar, vilka som sagt utgör en stor andel av de dissertationer som försvarades under Tegnérs tid som professor. De studeras i egenskap av universitetsprodukter och diskuteras därför mot bakgrund av 1800-talets vidare dissertationsöversättningspraktik. Syftet är att undersöka hur hans gärning som professor i grekiska i det här avseendet står sig i jämförelse med kollegerna vid de svenska lärosätena. I denna avsikt beskrivs först den ganska stora korpus som dissertationsöversättningarna utgör översiktligt och kvantitativt, med fokus på den kronologiska utvecklingen, fördelningen över universiteten, val av text och författarskap. Därefter snävas de kronologiska ramarna ned till dissertationsöversättningar fram till och med 1823. Slutligen diskuteras dissertationsöversättningar vid Lunds universitet fram till och med 1823, med fokus på översättningar av poesi, det vill säga dels Tegnérs

2 Akujärvi 2014a; den stora mängden dissertationsöversättningar har också tidigare noterats i forskningen, se bl.a. Lindberg 1987, s. 117–118.

3 Lindberg 2022, s. 19–24.

4 Tegnér 1828, s. 278–287 och 288–290.

5 Mogren 1971, s. 122–132.

6 SD III, s. 72–73 och 168–174 för text, III, s. 355–357 och 573–579 för kommentar.

ovannämnda dissertationer, dels den nio delar långa översättningsserie av Hesiodos *Theogoni* som försvarades under Carl Christian Ebersteins presidium (1813–1818).[7]

DISSERTATIONSÖVERSÄTTNINGSPRAKTIKEN MELLAN 1790- OCH 1890-TALET – ANTAL OCH KRONOLOGI, UPPGÅNG OCH FALL

Mellan 1797 och 1894 producerades 264 eller 841 dissertationsöversättningar till svenska av antik litteratur beroende på hur man räknar.[8] De separata dissertationerna var ofta delar av serier som inte alltid avslutades. De kortaste serierna bestod av 2 och den längsta av 90 delar. I serierna var pagineringen kontinuerlig från den ena delen till den andra; brottet mellan delarna kunde komma mitt i en mening eller mitt i ett ord. Om förlagan trycktes parallellt med översättningen, kunde den grekiska eller latinska texten återfinnas på en dels sista sida och översättningen på nästa dels första sida. Ibland fick en avslutad dissertationsserie ett nytt gemensamt titelblad så att alla delar kunde samlas under en titel. På det sättet fungerade de verkligen som en publikation. Om serierna alltså räknas som en enda publikation är det totala antalet dissertationsöversättningar 264; 167 (63 %) av dessa består av översättningar av grekiska och 97 (37 %) av latinska texter. Om man i stället räknar de enskilda dissertationerna, det vill säga de enskilda disputationerna som skulle resultera av dissertationsöversättningarna, är antalet 841; 647 (77 %) av dessa består av översättningar av grekiska och 194 (23 %) av latinska texter. Efter 1852 har vi inga dissertationsöversättningsserier.

Den grekiska dominansen är således markant vare sig man räknar dissertationsserier eller enskilda dissertationer. Jag kommer att utgå från de enskilda dissertationsöversättningarna eftersom de tagna för sig ger en tydligare bild av verksamhetens kronologiska spridning och kvantitativa aspekter, framför allt antalet disputationer knutna till verksamheten.

---

7 Tillsammans med Jacob Faxes dissertationsserie i fyra delar med översättning av Platons *Menexenos* (1820–1822) utgör dessa summan av periodens lundensiska dissertationsöversättningar.

8 Statistiken i det följande grundar sig på undersökningen som gjordes för Akujärvi 2014a (även på engelska i Akujärvi 2017), till vilken läsaren hänvisas för en mer detaljerad diskussion. För en fullständig förteckning över de ingående dissertationsöversättningarna, se Akujärvi 2014b. Även om största möjliga noggrannhet har iakttagits är det möjligt att någon enstaka titel eller dissertationsdel har blivit förbisedd; det skulle inte påverka statistiken eller resonemanget annat än marginellt, utom om det rörde sig om en författare/text som översatts endast en eller några få gånger.

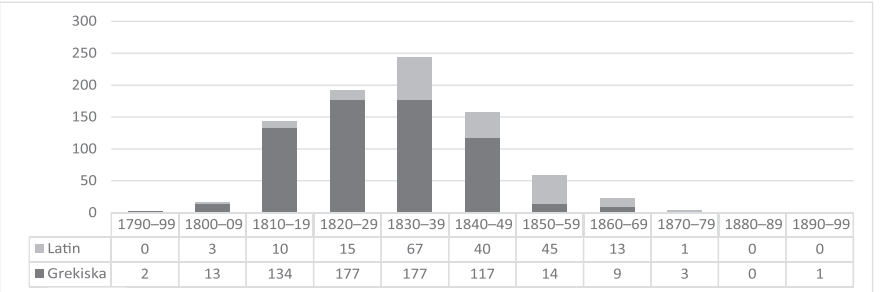

	1790–99	1800–09	1810–19	1820–29	1830–39	1840–49	1850–59	1860–69	1870–79	1880–89	1890–99
Latin	0	3	10	15	67	40	45	13	1	0	0
Grekiska	2	13	134	177	177	117	14	9	3	0	1

Figur 1. Dissertationsöversättningarnas kronologiska fördelning per årtionde från 1790- till 1890-tal uppdelat på källspråk.

Figur 1, som åskådliggör dissertationsöversättningarnas kronologiska fördelning över århundradet 1790- till 1890-tal, visar att produktionen är hög från 1810- till 1840-talet och hur snabbt verksamheten både trappades upp från de två första decenniernas enstaka dissertationsöversättningar och trappades ned under 1850-talet för att igen ge upphov till strödda dissertationsöversättningar under de sista decennierna. Figuren visar också tydligt att grekiska som källspråk visserligen dominerar, men att latin som källspråk blir proportionellt större från 1830-talet; på 1850- och 1860-talen är översättningarna från latin fler än de från grekiska.

Dissertationsöversättningarna till svenska fortsätter en äldre tradition av att foga en latinsk översättning till en edition av en text skriven på ett ovanligare språk, även när editionen trycks i en akademisk avhandling.[9] Så hade översättning förekommit i dissertationer försvarade vid samtliga svenska universitet redan på 1600-talet. Till en början rörde det sig om latinsk översättning från hebreiska i editioner av rabbinska kommentarer till gammaltestamentliga texter eller annan rabbinsk litteratur[10] och i mer begränsad omfattning i editioner av grekiska profana texter.[11] På 1750-talet började översättningar till svenska figurera bland de talrikare latinska översättningarna av

9 Jfr Akujärvi 2021.

10 Till de flitigare hörde Gustaf Peringer (Lillieblad), Daniel Lundius och Anders Boberg vid Uppsala universitet, Carl Schultén vid Uppsala, Pärnu och Lunds universitet, samt Haquin Stridzberg vid Lunds universitet.

11 Framför allt Laurentius Norrmannus vid Uppsala universitet producerade ett flertal editioner av grekiska retoriska verk med latinsk översättning och kommentar, men åtskilliga andra professorer lät studenter disputera på en avhandling med grekisk text och latinsk översättning, t.ex. Georg Wallin d.y. vid Uppsala och Johan Engeström vid Lunds universitet.

gammaltestamentliga texter och passager ur den befintliga svenska översättningen av Gamla testamentet och, något senare, Nya testamentet.[12]

Från sent 1780-tal märks ett växande intresse för översättning av grekisk poesi vid Uppsala universitet och Kungliga Akademien i Åbo, först till latin och sedan också till svenska. De två första dissertationsöversättningarna till svenska försvarades under Christopher Dahls presidium år 1797 och presenterar svenska prosaversioner av var sitt pindariskt olympiskt ode.[13] Ungefär samtidigt försvarades dissertationer med latinska översättningar av grekisk poesi, bland andra tre dissertationer med översättningar till latin av Pindaros, en i Åbo och två i Uppsala.[14] Det enda som skiljer Dahls dissertation från dessa är målspråket, svenska i stället för latin. Dessa dissertationer synes reflektera det nyhumanistiska intresset för antiken vid de svenska universiteten. Till sin utformning och sitt innehåll är de typiska för dissertationsöversättningsgenren under 1800-talet: den valda källtexten är kort, litterär och tryckt parallellt med översättningen, inledning och noter finns och själva dissertationen är inte omfångsrik.

Utöver dissertationsöversättningarna till svenska disputerades det under hela denna period också på översättningar med andra käll- och målspråk. Utöver en stadig rännil av översättningar från grekiska till latin, finns det också några enstaka översättningar från grekiska till finska och engelska och en översättning från latin till grekiska, för att nämna endast de kombinationer som är aktuella vid översättning från de två klassiska språken. Dessutom förekommer översättning av svensk poesi till latin; bland annat finns Tegnérs *Nattvardsbarnen* och delar av *Frithiofs saga* i latinska versioner av Johan Tranér (1833–1835) respektive Johan Gustav Ek (1850). Flest i denna grupp är översättningarna från grekiska till latin. Mellan 1790- och 1870-talen lades det fram åtminstone en sådan avhandling per decennium, utom på 1820-talet då det inte producerades någon och på 1860-talet då det producerades tretton avhandlingar med översättning från grekiska till latin. Den plötsliga uppgången under samma decennium som dissertationsöversättningarna till svenska minskade än mer är anmärkningsvärd.

Den branta nedgången på 1850-talet härrör från den revision av statuterna för Uppsala och Lunds universitet som efter en lång debatt antogs 1852 och trädde i kraft 1853

12 Här utmärker sig ingen med avseende på översättningar, men som exempel kan nämnas Johan Adam Tingstadius vid Uppsala universitet, Isaac Ross vid Kungliga Akademien i Åbo och Nils Hesslén vid Lunds universitet, med avhandlingen *Vaticinia Haggaei, versa et illustrata* som försvarades av Esaias äldre bror Lars Gustaf 1799 för teologie kandidatgraden. Framför allt Johan Floderus producerade två långa dissertationsserier kring den svenska översättningen av Matteusevangeliet respektive paulinska epistlar. För detaljer, se Akujärvi 2021.

13 Dahl – Knös 1797; Dahl – Örnberg 1797.

14 Malmström – Krogius 1789; Pousette – Öhrström 1790; Hesselgren – Lindström 1796. Se också Dahl 1790–1806; Lagus – Mollerus 1796.

med övergångsregler som gällde fram till magisterpromotionen i Uppsala år 1854.[15] Efter 1852 publicerades endast 54 dissertationsöversättningar; denna siffra exkluderar de 16 dissertationer som trycktes 1853 och 1854 men försvarades enligt de gamla statuterna.

De regeländringar som framför allt påverkade dissertationsöversättningarna var att disputationer *pro exercitio* avskaffades eftersom de hade utgjort nästan 60 procent av alla dissertationsöversättningar före 1852.[16] Att studenten själv skulle skriva och försvara sin dissertation utan preses hjälp ledde till att seriedissertationerna försvann. Att latinet inte längre var obligatoriskt språk för disputation och avhandling samt att studenten inte längre behövde ha betyg i fakultetens samtliga ämnen för kandidatexamen började urholka de antika språkens ställning, även om de tillfälligt säkrades i egenskap av ”tvångsämnen”. Att vetenskaplig skicklighet skulle vara den enda grunden för bedömning av sökande till akademiska tjänster gjorde dissertationsöversättningar som akademiskt specimen mindre attraktiva, eftersom de färdigheter som de demonstrerade – förståelse av källspråket, formuleringsförmåga på målspråket, versifikatorisk förmåga (om det var en poetisk översättning) och lingvistiska, historiska och litterära handbokskunskaper, om översättningen hade en kommentar – inte längre premierades lika högt som avhandlingar som lade fram nya rön. Filologin professionaliserades och blev mindre av en konst. Disputationsaktens betydelse minskade i förhållande till avhandlingen, vilket medförde att de dissertationsöversättningar som producerades efter 1852 var mer omfångsrika än de tidigare. Detsamma gällde för alla typer av avhandlingar.[17]

Källspråk och textval

Den kronologiska översikten ovan visar att grekiska dominerade som källspråk. Det gjordes mer än tre gånger så många översättningar från grekiska som från latin. Figur 1 visar också att översättningarna från grekiska minskar radikalt på 1850- och 1860-talen, medan de från latin ökar svagt. Kanske beror det på att studenten föredrog latinet som källspråk när han skulle arbeta mer självständigt, eller på vad läraren eller handledaren föreslog. För lärarens betydelse talar att 1860-talets nedgång i översättningar från grekiska till svenska sammanfaller med ett uppsving av översättningar från samma

15 Frängsmyr 2010, I, s. 14–17, 295–297, II, s. 14–16; Gierow 1971, s. 125–155; Lindberg 2022, s. 209–221.

16 Med ett undantag är samtliga dissertationsöversättningar från Åbo/Helsingfors *pro exercitio*. Mer om de finländska förhållandena nedan.

17 Jfr Lindberg 1987, s. 234–235.

källspråk till latin. Dessa lades med några få undantag fram vid Uppsala universitet när professuren i grekiska innehades av Johan Spongberg (1853–1874), som var en god latinist och vidmakthöll latinets aktiva bruk i föreläsning och skrift, även om han själv inte var en produktiv författare.[18]

Vilka texter översattes? Figur 2 nedan, som redovisar textens form – prosa eller poesi – fördelat på de två källspråken, visar att övervikten för poetiska källtexter är nästan lika stor som övervikten för grekiska som källspråk: 618 av 841 dissertationsöversättningar är av poetiska texter. Av dem är 518 av grekisk och 100 av latinsk poesi. Av de 223 översättningarna av prosatexter är 129 från grekisk och 94 från latinsk prosa. Översättningar av grekisk poesi dominerar alltså fullständigt, medan det råder nästan balans mellan prosa och poesi i kategorin översättningar från latin.

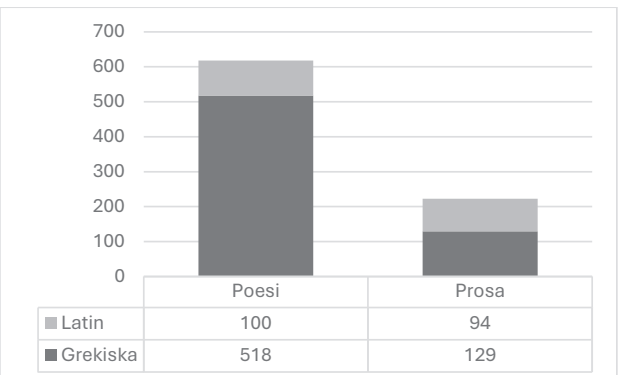

Figur 2. Översättningarnas fördelning över källspråk samt prosa respektive poesi.

Redan preferensen för poesi antyder att källtexter som kan beskrivas som estetiskt tilltalande översattes i särskilt hög utsträckning. Om vi tittar på vilka författare som översattes, blir det snabbt tydligt att några få källtexter dominerade men att urvalet samtidigt är ganska brett. Nedan presenteras en översiktlig lista över samtliga översatta författare eller texter från respektive källspråk, inte i alfabetisk ordning utan efter hur många dissertationsöversättningar det finns av respektive författare eller text. När namn eller titel är grupperad i intervaller anger siffran efter namnet eller titeln antalet dissertationsöversättningar som gjordes av samma författare eller text.

18 Om Spongberg, grundligast i Rudberg 1946–1947. Se också Akujärvi 2015a.

Förteckning över antalet dissertationsöversättningar per källtext
Källspråk grekiska:
100 +: de homeriska eposen (164)
50–30: *Anacreontea* (46), Demosthenes (46), Euripides (37), Aischylos (36), Sofokles (36)
29–10: Platon (29), Pindaros (27), *Anthologia Graeca* (25), Thukydides (22), Hesiodos (21), Aristoteles (17), Theokritos (16), Sapfo (13), Bion av Smyrna (12), homeriska hymner (11), Aristofanes (10)
4: Hermesianax av Kolofon, Herodotos, Johannes Chrysostomos, Kallimachos, Klemens av Rom, Xenofon
2: Kratinos, pseudo-Longinos, Lukianos, pseudo-Lykofron, Moschos, Musaios, Theofrastos
1: Apollonios av Rhodos, Diofantos, Kleanthes, Krates av Thebe, Lysias, Mimnermos, Naumachios, Panyassis, Proklos av Konstantinopel, Quintus av Smyrna, Solon, Tyrtaios

Källspråk latin:
10 +: Cicero (42), Tacitus (32), Ovidius (21), Horatius (16), Livius (16)
7: Ausonius, Catullus, Plautus, Propertius, Tibullus
4: Juvenalis
3: Claudius Claudianus, [Vergilius][19]
2: Lactantius, Martialis, Plinius d.y., Sulpicia, Terentius
1: Annaeus Florus, Calpurnius Siculus, Persius, Pomponius Mela, Statius, Valerius Flaccus

Förteckningen visar att det som översattes var litterära texter och texter som är intressanta för studiet av litteratur, exempelvis *Om det sublima* (*De sublimitate*) som i manuskript tillskrivs ”Dionysios eller Longinos” som numera går under författarnamnet pseudo-Longinos för att markera attribueringens osäkerhet. I prosa märks en preferens för retorik i all synnerhet. Tal av Demosthenes, Lysias, Cicero liksom homilier av Johannes Chrysostomos och Proklos av Konstantinopel översattes; i urvalet ur Herodotos, Thukydides, Xenofons, Livius och Tacitus historiska skrifter är preferensen för tal slående. Det är få prosaförfattare i listan ovan som inte kan beskrivas som intressanta för sina litterära kvaliteter, men dit hör avgjort inte Aristoteles *Kategorier* eller Diofantos *Aritmetik*, möjligen inte heller Pomponius Melas *Geografi*.[20]

19 Översättningar av *Copa*, *Culex* och *Moretum* ur *Appendix Vergiliana*.
20 Afzelius 1848; Glimstedt 1855; Leidesdorff 1856.

Givet att översättningar av poesi och särskilt grekisk poesi dominerar stort, som visades ovan, är det inte förvånande att det bland de fjorton författare eller texter som finns översatta i fler än tjugo dissertationer återfinns åtta poster med grekisk poesi – de homeriska eposen, de så kallade anakreontiska dikterna, de tre stora tragöderna, Pindaros, epigram ur den grekiska antologin och Hesiodos – och en romersk poet, Ovidius. Översättningsfrekvensen för de homeriska eposen är frapperande. Både för de homeriska eposen och de flesta andra författarskap som översattes i stor mängd gäller att det i allmänhet är en eller ett par översättare som producerat den stora mängden dissertationsöversättningar. Mer om detta nedan.

Det är värt att notera att antalet återöversättningar av samma dikter eller samma textstycke är lågt, vilket hänger samman med att många av författarskapen översattes av samma översättare. I de fall som översättarna av samma text är fler än en tycks de ha haft kännedom om tidigare översättningar, så att återöversättning antingen undveks eller gjordes avsiktligt för att producera en bättre svensk version. Detta kan noteras vad gäller översättningar av större verk: *Iliaden* respektive *Odysséen* översattes av två olika översättare, få av översättningarna av de grekiska tragöderna överlappade men när de gjorde det var det för att skapa en bättre översättning i ett för översättaren viktigt avseende, exempelvis metrisk.[21] Vad gäller smärre stycken, såsom enskilda dikter ur *Anthologia graeca*, är det svårare att avgöra om överlappningar är avsiktliga och signifikanta eller accidentella.

Anthologia graeca, ”den grekiska antologin”, är en konstruktion och benämningen används som samlingsbegrepp för att beteckna de stora ackumulerade urval och mestadels tematiskt organiserade samlingar av grekiska epigram som bevarats i två huvudsakliga samlingar. Det äldsta och största kallas *Anthologia Palatina* (15 böcker) efter Bibliotheca Palatina i Heidelberg, det bibliotek där samlingens huvudvittne finns, utom en del av manuskriptet som finns i Paris. Det andra urvalet kallas *Anthologia Planudea* efter kompilatorn Maximus Planudes som 1301 färdigställde ett mindre urval epigram (7 böcker). Trots sitt mindre urval utgör Planudes antologi ett viktigt supplement till *Anthologia Palatina* i det att den bevarar ett stort antal ekfrastiska epigram som beskriver monument och statyer; i moderna editioner av den grekiska antologin trycks Planudes tillägg till *Anthologia Palatina* som bok 16, men citeras i allmänhet som *Anthologia Planudea*.

Bredden i urvalet är stor, men de mest översatta texterna hör till de mest kanoniska klassiska texterna. Kronologiskt sett dominerar de perioder som traditionellt uppfat-

21 Detta gäller exempelvis dramaöversättning i allmänhet, och nyöversättningarna av Sofokles *Aias* i synnerhet; se Akujärvi 2015a och 2015b (om Homerosöversättningar), men jag avser att studera nyöversättningar djupare i en kommande undersökning.

tats som litteraturernas höjdpunkter i kreativt och estetiskt hänseende. För den grekiska litteraturen innebär detta den förklassiska och klassiska perioden – av författarna som översattes mer än tio gånger är endast Theokritos och Bion av Smyrna senare; dikterna i den grekiska antologin är från skilda perioder, och de anakreontiska dikterna behandlades fortfarande som äkta. Av de romerska författare som översattes sju eller fler gånger hör alla till den klassiska perioden, utom Plautus (förklassisk), Tacitus (efterklassisk) och Ausonius (senantik).

Valet av texter verkar ha styrts av en strävan att översätta kanoniska texter. Det som översattes i störst omfattning är också de författare som oftast gicks igenom på universitetets föreläsningar, men dissertationsöversättningarnas urval är inte begränsat till de författarskapen. Man tycks dock samtidigt ha undvikit texter som redan fanns i prisade översättningar. Det är en rimlig förklaring till valet av de mest översatta texterna och till varför Vergilius saknas i listan med tanke på Gudmund Jöran Adlerbeths av samtiden högt prisade översättningar.

Universiteten och översättarna

Vilka var översättarna och vid vilka universitet verkade de? Hur såg de enskilda universitetens översättningsprofiler ut? Figur 3 nedan specificerar hur den totala dissertationsöversättningsproduktionen fördelade sig över de fyra lärosätena och i fråga om preferens för källspråk.

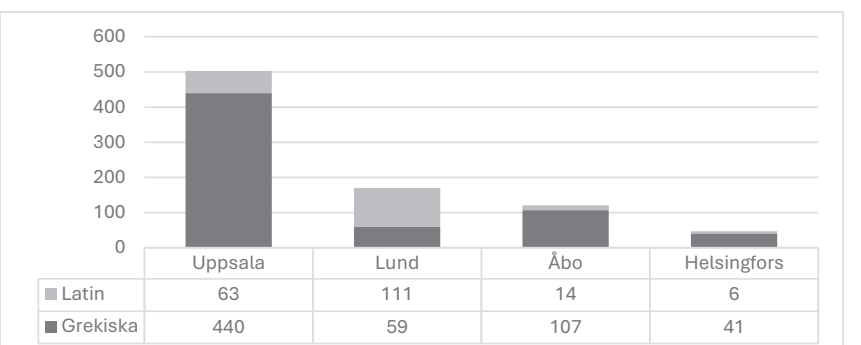

Figur 3. Dissertationsöversättningar per universitet med hänsyn till källspråk.

Uppsala universitet dominerar; där försvarades sammanlagt 503, vilket motsvarar 60 procent av alla dissertationsöversättningar. Uppsala är översättningspraktikens

främsta centrum inte bara för att det största antalet dissertationsöversättningar producerades där, utan också för att det var där bruket att disputera på dissertationer med svensk översättning började år 1797. När de första dissertationsöversättningarna till svenska försvarades vid Lunds universitet år 1813, hade 84 sådana dissertationer försvarats i Uppsala.

När den första dissertationsöversättningen till svenska försvarades i Åbo år 1816 var de institutionella förutsättningarna där annorlunda än i Uppsala och Lund. Även om akademin i Åbo som bekant inte längre var ”kunglig” utan ”kejserlig”, visar bland annat dissertations(översättnings)praktiken att lärosätets svenska arv var märkbart även efter 1809. På drygt tio år försvarades 121 dissertationsöversättningar där innan universitetet flyttades till Helsingfors såsom Kejserliga Alexandersuniversitetet i Finland efter den förödande stadsbrand som drabbade Åbo 1827. I samband med flytten reformerades också statuterna. De ändringar som har betydelse för denna diskussion gällde disputationerna; en avhandling *pro exercitio* försvarades nu för magistergraden, den *pro gradu* gällde doktorsgraden. Men fram till 1852 var det också i Finland möjligt för en student att disputera på en avhandling som hade författats av preses och vars tryckning studenten bekostat. Den sistnämnda förändringen märks dock inte i materialet, eftersom den sista dissertationsöversättningen till svenska i Helsingfors försvarades 1849.[22]

Ytterligare två observationer är värda att göra angående figur 3. I Lund och Åbo/Helsingfors produceras ungefär lika många dissertationsöversättningar, 170 respektive 168. Vad gäller källspråk kan det noteras att översättningar från grekiska dominerar i både Uppsala och Åbo/Helsingfors med 87 till 88 procent av samtliga dissertationsöversättningar vid respektive lärosäte, medan översättningar från latin dominerar i Lund med 65 procent; 57 procent av samtliga översättningar från latin producerades i Lund.

Universitetens översättningsprofiler kan knytas till de personer som var verksamma där. Så, vilka var översättarna? Frågan ska inte utredas biografiskt, utan kvantitativt utifrån översättarnas ställning vid universitetet och funktion under disputationsakten. På grund av regeländringarna är 1852 en avgörande brytpunkt. Tre översättarprofiler utkristalliseras:

(1) *Student-respondenten* som översättare: 148 översättare som gjorde 154 översättningar; 101 före 1852 och 53 efter 1852.[23] Till denna kategori förs alla de dissertationer där respondenten benämns *auctor*, *interpres* eller liknande på titelbladet; i vissa fall

22 Gyldén – Söderholm 1849.

23 Strikt kronologiskt är översättningarna efter 1852 69 stycken, men den siffran inkluderar 16 dissertationer som under en övergångsperiod försvarades efter 1852 men i enlighet med de äldre statuterna.

kan det innebära att en översättning felaktigt tillskrivs en student (se nedan angående Palmqvist) eller tvärtom att översättningen inte blir tillskriven studenten.[24] Antalet dissertationer är något högre än antalet översättare, vilket betyder att några få studenter skrev och försvarade dissertationsöversättningar både *pro exercitio* och *pro gradu*, men de flesta nöjde sig med en enda. Därför är antalet översättare stort i förhållande till antalet dissertationsöversättningar i denna kategori i jämförelse med de två följande.

(2) *Magister-praeses* som översättare: 31 översättare, 110 dissertationsöversättningar. Till denna grupp förs de översättare som hade en akademisk grad, ofta också någon lägre befattning, såsom *docens* eller *adjunctus* i enlighet med den information som anges under preses namn på titelbladet, och som antingen aldrig blev professor eller slutade översätta efter att ha uppnått professorsvärdigheten. Det sistnämnda skiljer denna grupp från nästa. De flesta i denna grupp översatte och presiderade för endast en titel, men den titeln var ofta en serieöversättning (upp till 24 delar). Alla utom en har tillkommit före 1852; den är också veterligen den enda dissertationsöversättningen som efter 1852 användes för meritering (docentur i grekiska språket och litteraturen i Uppsala). Översättaren, Aron Martin Alexandersson, blev sedermera professor i grekiska i Lund.[25]

(3) *Professor-praeses* som översättare: 15 översättare, 577 dissertationsöversättningar. Till denna grupp förs de dissertationsöversättningar som producerats av en professor, inklusive dem som han hade presiderat över innan han avancerade till professuren. Det bidrar till att antalet dissertationer i denna grupp är så stor.

I denna grupp återfinns flest dissertationsöversättningar men det minsta antalet översättare. 577 översättningar är 68 procent av samtliga översättningar och 73 procent av dem som gjordes före 1852 (siffran inkluderar de 16 dissertationer som försvarades enligt de gamla reglerna under övergångsperioden). Endast 39 av de 577 dissertationerna av översättarna i denna grupp är enskilda titlar; resterande 538 dissertationer utgörs av 54 seriedissertationer som består av mellan 2 och 90 delar. De mest flitiga professorerna (Tranér, Sjöström och Palmblad, se nedan) producerade särskilt omfattande dissertationsserier på 25–90 delar, men serierna på 17 eller färre delar utgör majoriteten. Professorerna tycks ofta ha nöjt sig med att översätta en text, stycka upp den och dess anmärkningar (om sådana fanns), fördela bitarna bland studenter som betalade för tryckkostnader och fick en text att lägga fram. Till dissertationens kärna kunde studenterna lägga dedikationer till familj och välgörare, samt teser som avhandlades på disputationsakten.[26]

24 Jfr Akujärvi 2014a, s. 34.
25 Alexanderson 1868.
26 Se Akujärvi 2014a och 2014b för detaljer.

Tabell 1 nedan samlar information om översättarna i denna grupp. Listan är inte sorterad i bokstavsordning efter översättarens namn, utan efter antalet dissertationsöversättningar han producerat (andra kolumnen). Många av professorerna presiderade också för dissertationsöversättningar som studenter gjort (tredje kolumnen). Tabellen specificerar vidare hur stor andel dissertationsöversättningarna, som de själva eller studenter översatt, utgör av det samlade antalet dissertationer som de presiderade över (fjärde kolumnen). Sedan följer information om perioden under vilken de var verksamma som översättare av respektive preses för dissertationsöversättningar (femte kolumnen). Med undantag för Christopher Dahl verkade alla på 1800-talet. Slutligen anges källspråk (sjätte kolumnen) och universitet (sjunde kolumnen).

	Översättare	Preses	Andel	Övers.-period	Språk	Universitet
Johan Tranér (1770–1835)	220	4	92 %	1807–1833	GR	Uppsala
Axel Gabriel Sjöström (1794–1846)	145	–	91 %	1816–1846	GR	Åbo/Helsingfors
Vilhelm Fredrik Palmblad (1788–1852)	55	19	60 %	1836–1851	GR	Uppsala
Gustav Knös (1773–1828)	49	1	21 %	1809–1813	GR	Uppsala
Johan Gustaf Ek (1808–1862)	24	2	47 %	1833–1853	LA	Lund
Joseph Otto Höijer (1775–1833)	23	15	54 %	1810–1831	GR	Uppsala
Johannes Gabriel Linsén (1785–1848)	18	1	35 %	1817–1842	LA	Åbo/Helsingfors
Carl August Hagberg (1810–1864)	14	–	59 %	1831–1842	GR	Uppsala/Lund
Ebbe Samuel Bring (1785–1855)	11	17	10 %	1829–1839	LA	Lund
Olof Kolmodin (1766–1838)	10	8	29 %	1809–1836	LA	Uppsala
Christopher Dahl (1758–1809)	2	1	5 %	1797, 1809	GR	Uppsala
Esaias Tegnér (1782–1846)	3	2	36 %	1817–1823	GR	Lund

Carl Edvard Zedritz (1805–1859)	1	5	32 %	1851–1854	LA	Uppsala
Nils Abraham Gyldén (1805–1888)	1	1	6 %	1836–1849	GR	Helsingfors
Eric Götlin (1744–1820)	1	–	12 %	1811	LA	Uppsala

Tabell 1. Förteckning över professorerna och deras dissertationsöversättningar, översatta av dem själva respektive av respondent.

De fyra mest flitiga producerade tillsammans fler än hälften av alla dissertationsöversättningar och nästan fyra femtedelar av de översättningar som producerades av denna grupp översättare.[27] Av tabellen blir det tydligt att huvuddelen av dissertationsöversättningarna är knuten till några få personer, vars dominans är så stor att den reflekteras i universitetens profiler. De mest flitiga, verksamma i Uppsala och Åbo/Helsingfors, översatte från grekiska. Johan Tranér, professor *regius* från 1815 men aldrig ordinarie professor i Uppsala, och Axel Gabriel Sjöström, verksam i Åbo och från 1833 professor i grekiska i Helsingfors efter universitetets flytt dit, stod i en klass för sig med sina 220 respektive 145 översättningar. De utmärker sig också genom att översättningar utgjorde mer än 90 procent av deras sammanlagda dissertationsproduktion. Andelen dissertationsöversättningar i Vilhelm Fredrik Palmblads och Gustav Knös, professorer i grekiska i Uppsala 1835–1852 respektive 1810–1814, dissertationsproduktion är betydligt lägre, men båda presiderade för 50 eller fler dissertationsöversättningar vardera. De mest flitiga översättarna i Lund, Johan Gustaf Ek, professor i latin (*eloquentiae et poëseos*) 1842–1862, och Ebbe Samuel Bring, professor i historia 1828–1855, översatte däremot från latin.

Uppgiften om hur stor andel dissertationsöversättningarna utgjorde i dessa personers sammanlagda dissertationsproduktion (i bemärkelsen antalet disputationer som personen i fråga presiderat för) har inkluderats eftersom den ger en uppfattning om hur vanligt eller ovanligt det var att deras studenter disputerade på översättning till svenska av antika texter. Spännvidden mellan de mest och de minst flitiga i denna grupp är stor både i absoluta siffror och sett till andelen. Det senare blir särskilt tydligt i tabellens nedre del, och avslöjar de professorer vars dissertationsöversättningar trots sitt ringa antal ändå utgör en stor del av deras sammanlagda dissertationsproduktion. För både Tegnér i Lund och Carl Edvard Zedritz, professor i latin i Uppsala

27 Koncentrationen till några få individer är än mer tydlig sett till de dissertationsöversättningar som producerades i Finland: Axel Gabriel Sjöström och Johannes Gabriel Linsén producerade 97 % av alla dissertationsöversättningar som försvarades i Åbo och Helsingfors.

1852–1859, utgjorde några få dissertationsöversättningar omkring en tredjedel av deras i övrigt blygsamma dissertationsproduktion; de presiderade inte för många disputationer och bägge var mindre flitiga som akademiska än som skönlitterära författare. Tegnér lämnade dessutom professorsstolen i Lund för biskopssätet i Växjö efter tolv år som professor.

DISSERTATIONSÖVERSÄTTNINGSPRAKTIKEN FRAM TILL 1823

Ovan har dissertationsöversättningspraktiken beskrivits övergripande utan hänsyn till kronologi annat än för att överblicka produktionen decennievis och för att ta hänsyn till brytpunkten 1852 som inte kan ignoreras. Men hur såg det ut mellan 1817, när Tegnér först uppmuntrade sin student Henrik Reuterdahl att disputera på en dissertationsöversättning, och 1823, när han tillhandahöll översättningar till Magnus Ullman och sin brorson och namne att trycka upp i en dissertationsserie att försvara på disputation?

Att praktiken ökade närmast explosionsartat under 1800-talets första decennier har redan framkommit. För att zooma in på de sju åren då Tegnér också bidrog till ”den översättningskvarn” som drogs igång vid universiteten av nyhumanismens återupplivande av antikstudierna och ”som vid akademierna malde fram en jämn ström av disputationer”, för att låna Jan Mogrens metafor,[28] och beskriva den i siffror enligt samma kategorier som använts ovan, kan följande noteras:

- Kvantitet och utveckling: Till och med år 1816 producerades sammanlagt 113 dissertationsöversättningar; till och med år 1823 hade antalet mer än dubblerats till 252.
- Källspråk: Till och med år 1816 gjordes 104 översättningar från grekiska och 9 från latin; till och med år 1823 hade antalet översättningar från grekiska mer än dubblerats till 239 medan de från latin ökade med 4 till sammanlagt 13.
- Typ av text: Till och med år 1816 gjordes 57 översättningar av poesi och 56 av prosa; till och med år 1823 hade antalet översättningar av poesi mer än tredubblats till 184 medan de av prosa ökade med 12 till sammanlagt 68.
- Universitet: Till och med år 1816 var översättarna till 107 dissertationer verksamma vid Uppsala, 4 vid Lunds universitet och 2 vid Kungliga Akademien i Åbo; till och med år 1823 var ökningen större i Lund och Åbo, men som ovan visats kom de aldrig ikapp Uppsala: en ökning till 203 dissertationer av över-

28 Mogren 1971, s. 122.

sättare vid Uppsala universitet, 20 vid Lunds universitet och 29 vid Kungliga Akademien i Åbo.

- Översättare: Till och med år 1816 var 94 dissertationer översatta av professorer, 16 av ”karriärister” och 3 av studenter; till och med år 1823 mer än dubblerades dissertationerna översatta av professorer till 218, och dissertationer översatta av ”karriärister” ökade till 28 och de av studenter till 6.

Redan från praktikens första början märks alltså de tendenser till dominans som kommer till synes när praktiken som helhet sammanfattas; i de flesta fall är tendenserna ännu mer markanta i inledningsfasen. Mer än 90 procent av alla översättningar är från grekiska. Mer än 90 procent av översättningarna producerades vid Uppsala universitet fram till 1816, en siffra som sjönk till 80 procent fram till 1823. Professorer är översättare till fler än 80 procent av dissertationerna. Tabell 1 ovan, kolumnen ”Övers.-period” som specificerar perioden då de var verksamma som översättare och/eller preses för dissertationsöversättningar, visar vilka som var aktiva redan under århundradets första decennier: Dahl, Götlin, Höijer, Knös, Kolmodin, Sjöström och Tranér, till och med år 1823 tillkom Linsén och Tegnér.

Den enda siffra som avviker är fördelningen mellan översättningar av prosa och poesi. Fram till 1816 översattes i princip lika mycket prosa som poesi, men fram till 1823 ökade översättningarna av poesi proportionerligt mer än prosaöversättningarna, till 73 procent av det totala antalet, vilket är samma siffra som gäller sett till fördelningen mellan prosa och poesi för samtliga dissertationsöversättningar. Detta förhållande kan knytas till professorerna i grekiska vid Uppsala universitet Gustav Knös (1810–1814) och Joseph Otto Höijer (1815–1833) samt professor *skytteanus* Olof Kolmodin (1805–1838), vilka producerade ett stort antal dissertationsöversättningar av prosatexter: Demosthenes orationer, tal ur Thukydides historia och utdrag ur Tacitus verk med ett personhistoriskt fokus.

Vad gäller val av text kan en ännu större övervikt för de stora klassiska författarskapen konstateras under dissertationsöversättandets första decennier. Bland de grekiska författarskap eller texter som återfinns i särskilt många dissertationer fram till 1823 märks de homeriska eposen och hymnerna, Hesiodos *Theogoni*, Pindaros, Demosthenes, Herodotos, Platon, Thukydides, Bion av Smyrna, Theokritos och den grekiska antologin. Bland de romerska författarna är Horatius, Ovidius och Tacitus de enda som översattes. Ofta rör det sig om dissertationsserier där samme översättare är ansvarig för alla eller de flesta dissertationerna.

Framväxten av praktiken att disputera på svenska översättningar av profan antik litteratur i det sena 1700- och tidiga 1800-talet sammanfaller kronologiskt med nyhumanismen, vilken, som Bo Lindberg noterar, stimulerade de klassiska studierna i

Sverige.[29] Den grekiska dominansen i källspråk samt specifika textval, som Homeros, Hesiodos eller Pindaros, vittnar om en stark nyhumanistisk impuls i översättningspraktikens begynnelse. I en tidigare undersökning har jag föreslagit att dissertationsöversättningarna blev så många eftersom de svarade mot många behov i den bildningsanstalt för blivande ämbetsmän i stat, skola och kyrka som det tidiga 1800-talets universitet var.[30]

Den filosofiska fakulteten utbildade inte specialister utan generalister, för vilka språk, stil och argumentation hörde till de viktigaste färdigheterna. En översättning demonstrerade förståelse av, och färdighet i att tolka, en text skriven på källspråket, formuleringsförmåga på målspråket (samt eventuell förståelse för vers och poesi om det var en versöversättning av poesi), samt historiska, biografiska och litterära kunskaper liksom andra handbokskunskaper, om översättningen hade en kommentar. För studenten kunde det räcka som merit för fortsatta studier eller tjänst även när han disputerade på en översättning gjord av någon annan, och för karriäristen kunde dissertationsöversättningar tjäna till befordran. För professorn var dissertationerna en lättillgänglig och gratis publikationskanal om studenten disputerade på hans text, och särskilt seriedissertationerna lättade på arbetsbördan när studenterna fortfarande skulle disputera både för övnings skull och för graden.

TEGNÉR OCH DISSERTATIONSÖVERSÄTTNING

Dissertationsöversättningarna

Dissertationsöversättningarna som försvarades under Tegnérs presidium är tidiga sett till det faktum att de producerades vid Lunds universitet, även om de inte var de första där. Carl Christian Eberstein, son till teologie professorn och senare biskopen Carl Johan Eberstein, magister och docent samt befordrad till adjunkt i grekiska 1815, mot Tegnérs rekommendation och vilja, hade dessförinnan hunnit låta fyra studenter disputera på fyra delar (1813, 1814 [2 delar] och 1816) av en översättningsserie av Hesiodos *Theogonin* som skulle bli nio delar lång.[31] En av disputationerna diskuteras nedan.

Tegnér var också underrättad om dissertationsöversättningar vid Uppsala universitet. Det visar ett brev till Erik Gustav Geijer, daterat den 17 februari 1811, där Tegnér bland andra nyheter frågar om Tranér har fortsatt sin översättning av *Iliaden* ”som sy-

29 Lindberg 1987, s. 99–101.
30 Akujärvi 2014a. Se även Lindberg 1987, s. 114–122 och 232–236.
31 Eberstein 1813–1818. Om Eberstein, se Carlquist & Steffen 1949.

nes lofva så mycket", ett omdöme som Tegnér tycks ha reviderat senare.[32] Tranérs översättning av *Iliadens* tolv första böcker skulle med sina nittio delar bli den längsta dissertationsöversättningsserien när han avslutade arbetet 1822, men fram till februari 1811 hade han bara hunnit avsluta seriens första sex delar, vilka omfattade första boken.[33]

På grund av hans kännedom om andra dissertationsöversättningar är det inte förvånande att de fem som försvarades under Tegnérs presidium på många sätt är typiska för genren, som nämnts ovan. Dissertationerna är korta, de två sista utgör en miniserie om två delar, den grekiska texten har tryckts med översättningen, de lägger fram fullständiga översättningar av kortare stycken grekisk poesi, till texten finns anmärkningar med information om olika utgivares föreslagna ändringar i texten, alternativa tolkningar och realiaförklaringar, och en öppnar med en inledande text om Sapfos liv. Texterna – dikter i två tematiska urval ur *Anthologia Graeca*, Sapfos lyrik och en homerisk hymn (till Pan) – hör till det slags grekiska texter som översattes både i och utanför universitetet under 1700-talets sista och 1800-talets första decennier.

Med tre års mellanrum, mot slutet av vårterminen på promotionsåren 1817, 1820 och 1823, försvarades dissertationerna för filosofie magistergraden av (i kronologisk ordning) respondenterna Henrik Reuterdahl (1795–1870, senare teologie professor i Lund, biskop i Lunds stift och ärkebiskop), Carl Gustaf Retzius (1798–1833, senare professor vid Veterinärinrättningen i Stockholm), Lars Gustaf Palmqvist (1797–1872, senare adjunkt i historia i Lund, kyrkoherde och prost i Lunds stift), Esaias M. Tegnér (brorson till Tegnér, 1800–1866, senare hovpredikant och prost i Stockholms stift) och Magnus Ullman (1798–1842, senare kyrkoherde i Göteborgs stift).

Enligt uppgift på titelbladen, där de benämns *auctor*, ska Reuterdahl, Retzius och Palmqvist ha varit författare till dissertationerna, medan Tegnér själv var författare till den sista tvådelade dissertationen. Den här dissertationsseriens grekiska bilder, eller *imagines Graecae* som de benämns på titelbladet, är ett urval epigram ur den grekiska antologin som beskriver och levandegör konstverk, statyer och målningar av berömda skulptörer och målare. Som tidigare nämnts lät Tegnér trycka om sitt urval i *Smärre samlade dikter* som "Grekiska bilder (ur *Anthologien*)". Ordningen är något omkastad och en dikt har fallit bort, kanske av misstag, och återstoden har tryckts med smärre ändringar och en något reviderad stavning. Exempelvis blir latiniserande c:n i transkription till k:n.[34]

32 Tegnér, Brev I, nr 139, s. 197. Se Mogren 1971, s. 84–85.

33 Tranér 1807–1810.

34 Tegnér 1828, s. 278–287. För publiceringshistoria och detaljer rörande avvikelser mellan dissertationen och omtrycket, se SD III, s. 573.

Men *Smärre samlade dikter* inkluderar också, som även nämnts ovan, översättningen av den homeriska hymnen till Pan, som enligt dissertationens titelblad är författad av Palmqvist, respondenten som försvarade avhandlingen den 13 juni 1820.[35] Diskrepansen i författaruppgifterna har noterats. I studien *Tegnér i Lund* föreslog Ewert Wrangel att diskrepansen kan förklaras med att kvaliteten på Palmqvists översättning var så låg att Tegnér inte kunde låta den passera utan snabbt ersatte den med en egen, men att han lät respondenten står kvar som *auctor* på grund av att han författat de latinska kommentarerna, som upptar fem sidor mot översättningens två sidor.[36] Wrangel förmodar vidare att en orsak till Tegnérs ingrepp kan ha varit det gyckel med vilket denne själv och härbergisterna – den litterärt-akademiska krets som också inberäknade Tegnér – hade mottagit Ebersteins theogoniöversättning i en beryktad disputationsakt som gått till annalerna.[37] Det kan vara fallet. Orsaken kan också helt enkelt ha varit att den inte levde upp till minimikraven på kvalitet på samma sätt som Reuterdahl och Retzius hade lyckats göra, eller att Tegnér detta promotionsår, då han själv var promotor, inte hade tid att handleda studentens arbete med översättningen utan fann det vara mer tidseffektivt att själv göra översättningen.

I det följande diskuteras först uppträdet vid disputationen då Ebersteins theogoniöversättning ventilerades, med särskilt fokus på ”Epilog vid en disputationsakt i Lund”, som kan ge en direkt inblick i mottagandet av översättningen (jag försöker bortse från rena personangrepp). Därefter behandlas översättningarna av grekiska epigram som producerades under Tegnérs tid vid universitetet. De två trådarna är belysande både vad gäller dissertationsöversättningars produktion och mottagande i Lund på Tegnérs tid.

En dissertationsöversättning försvarad: Ebersteins Theogoni

När andra och tredje delen av Ebersteins *Theogonia Hesiodi svethice Reddita* skulle försvaras (21/12 1814, med gotlänningarna Olof Stenhoff och Johan Gahne som respondenter), utsågs Härbergets värd, Bengt Magnus Bolmeer, då docent och senare professor vid universitetet, till fakultetsopponent. I egenskap av dekanus ledde Tegnér

35 Tegnér 1828, s. 288–290. Också tryckt i *Stockholms Posten* 31/7 1820, no. 174 med titeln ”Homeriska Hymnen till Pan (Från Grekiskan)” med angivelse om att översättningen är tagen ur den lundensiska dissertationen. Översättare namnges inte explicit, men både Tegnér och Palmqvist omnämns med sina respektive funktioner vid disputationsakten. För publiceringshistoria och detaljer rörande avvikelser mellan dissertationen och omtryck, se SD III, s. 355–356.

36 Se Wrangel 1932, s. 140–141 och Mogren 1971, s. 122 med fotnot 10.

37 Wrangel 1932, s. 285–289.

Teckning av Karl Aspelin föreställande Sällskapet Härberget, där Tegnér var en centralfigur, samlat i Lund. Tegnér till höger med hund. Christoffer Heurlin berättar i sina memoarer: "För politiken intresserade vi oss varmt. Vi voro alla likväl mer eller mindre tillgifna franska revolutionens grundsatser om frihet och jemnlikhet. Bördens anspråk voro oss en styggelse – jemnlikhet inför lagen var den fana vi svurit. Napoleon var vår hjelte" (citerat efter N. Palmborg, Esaias Tegnér sedd av sina samtida*, Malmö 1958, s. 26–36). (Tegnérmuseet/ Kulturen i Lund.)*

enligt uppgift disputationsakten till en början, men Anders Otto Lindfors, professorn i historia, fick ta över och fungera som dekanus i Tegnérs ställe eftersom denne på grund av andra åligganden blev tvungen att lämna disputationen innan den hade hunnit avslutas. Det berättas att disputationen ägde rum inför ett överfullt och engagerat auditorium. Det finns samtida skildringar av den livliga akademiska debatten i vilken Eberstein som preses ska ha hävdat sig väl mot opponentens både sakliga och mindre sakliga anmärkningar.[38] Episoden tycks ha levt vidare i lundaminnet, möjligen i en något förvanskad form till Ebersteins nackdel, att döma av framställningen i Henrik

38 Kahl 1868, s. 228–231; Heurlin 1918, s. 111–112. Se också Wrangel 1932, s. 285–288 och SD II, s. 330–333. Enligt Schönbeck (1927, s. 390) förlorade Eberstein inte modet trots att han inte klarade av att vederlägga något av oppositionens argument.

Schönbecks *Prelater*.[39] Schönbeck, som blev student i Lund 1824, tio år efter episoden, var ingalunda vittne till episoden och ägde en erkänt ”spetsig penna”.[40]

Eberstein ska även ha svarat väl på opponentens avslutande avskedshälsning, eller epilog till disputationsakten. I detta fall var avskedshälsningen en högst hånfull och ärerörig hexameterdikt på knappt 40 verser som likt en cento till stor del är uppbyggd med citat ur Ebersteins översättning, markerade med citationstecken i *Samlade dikter*.[41] Enligt Heurlin menade man att Eberstein ”var upblåst af inbilskhet”, och avsikten var att stävja den.[42] Som utgivarna av Tegnérs *Samlade dikter* säger var ”Epilog vid en disputationsakt i Lund” sannolikt ett lagarbete av härbergisterna, och Tegnérs andel går inte att bestämma. Efteråt cirkulerade den i åtskilliga avskrifter som uppvisar vissa textuella variationer.[43]

Epilogens utformning visar tydligt att det som härbergisterna reagerade på i Ebersteins översättning var hexametern som ibland haltade på grund av att obetonade ord eller stavelser fått betoning, samt formuleringar, i synnerhet ordval och nybildade sammansättningar vilka skulle återge den grekiska episka diktionens många adjektiv, men vilka kotteriet uppfattade som olyckliga. Exempelvis kan man i epilogens inledning, utformad som en episk invokation till muserna för poetisk inspiration, notera att citaten ur Ebersteins översättning huvudsakligen utgörs av översättningar av beskrivande element, i synnerhet poetiska adjektiv, vilka i allmänhet inte bara var sammansatta utan också ovanliga och därför särskilt svåra att överföra till ett annat språk:

> ”Sångmör, I som bebon” den ”fjäll-besprängda Olympos”,
> ”gullsko-snörade” mör, I fagra, ”drillande nymfer”,
> Kleio, Melpomene samt Terpsichore, ”trippande tärna”,
> och Euterpe ”af smaklig gestalt” och du ”rosendearmda”
> ”Erato och Kalliope, som är ypperst af alla”!
> Sägen mig nu ett ord till lof för den ”treflige” praeses![44]

39 Schönbeck 1927, s. 389–393.

40 Enligt Nils Erdmann, ”Förord”, tryckt i Schönbeck 1927, s. 17.

41 Se också SD II, s. 331 där utgivarna specificerar verserna från vilka citaten är hämtade.

42 Heurlin 1918, s. 111. Schönbeck (1927, s. 389) utvecklar: ”Ansågs av akademikamrater okunnig, oförskämd och påflugen då han trängde sig in på parnassen vid 17 års ålder 1811.”

43 SD II, s. 330–331. Enligt Schönbeck (1927, s. 390) gjordes det ”hundratals avskrifter” av epilogen och åtskilliga fanns att tillgå när han själv kom till universitetet. Han säger också att den var mer Bolmeers än Tegnérs verk, samt att när den lästes upp på disputationsakten var den betydligt längre än den som sedermera trycktes bland Tegnérs skrifter.

44 Citeras enligt SD II, s. 147, vv. 1–6. I v. 5 har det inledande citationstecknet flyttats från framför Kalliope till radens början.

Diktens fortsättning visar att Härbergets gyckel med Eberstein gällde inte bara hans senaste företag – att översätta *Theogonin* – utan även hans poetiska produktion i övrigt. Översättningen beskrivs med en föga smickrande jämförelse med havsmonstret Echidna, utan att hennes namn nämns:

> Nu ”ett nytt storverk du har födt, så utomordentligt,
> och de evärdliga gudar så väl som menniskor olikt”,
> – olikt i synnerhet dock den gamle Hesiodi sånger.[45]

”Storverket” som föds fram i passagen ur vilken citatet hämtas och med vilket Ebersteins översättning implicit jämförs (Hes. *Theog.* 295–296), är alltså Echidna, ett unikum bland både dödliga och odödliga, till hälften en vacker nymf och till hälften en fruktansvärd orm (*echidna* betyder ’orm’). Med Typhon, ett annat monster som framställs med drak- och ormelement, blev hon mor till åtskilliga monster av vilka de mest kända är Hades vakthund Kerberos och det månghövdade och giftiga ormmonstret Hydra (*hydra* betyder också ’vattenorm’) som dödades av Herakles som hans andra stordåd. Precis som Echidna är olik både gudar och människor, så är också Ebersteins ”storverk”, hans översättning, olikt det som fanns före, det vill säga förlagan, Hesiodos *Theogoni*. Översättningen ändrar inte Ebersteins ställning bland diktare, fortsätter härbergisterna, utan bekräftar den:

> Alltid är du dig lik, ja alltid skall du behålla
> ”samma hedrande plats”, du förr bland skalder besutit.[46]

Den ironiska ”hedrande plats” som utgör Ebersteins värde och ställning som poet beskrivs i det föregående så här:

> [...]
>
> lik en ”ståtelig flod” din sång ”från läpparne flyter”.
> Såsom fordomdags Crispinus hos fader Horatius
> gör du väl hundra vers på en stund, *stans pede in uno*:
> lätta de äro att skrifva, men deremot svåra att läsa.[47]

---

45 SD II, s. 147, vv. 16–18.

46 SD II, s. 147, vv. 19–20. I v. 20 har det avslutande citationstecknet flyttats från versslutet till efter plats.

47 SD II, s. 147, vv. 10–13.

Allusionen till ”fader Horatius” är signifikant. I första bokens fjärde satir, där vi möter Crispinus och uttrycket *stans pede in uno* (”stående på en fot”, det vill säga utan ansträngning), beskriver Horatius sig själv som satiriker genom att jämföra sin stil och poetik med föregångare och samtida utövare av genren. De två första namngivna romarna är Lucilius, den romerska satirens uppfinnare, enligt Horatius (*Sat.* 1.10.48), samt den i övrigt föga kände stoikern Crispinus, som får upprepade förklenande omnämnanden i Horatius satirer (*Sat.* 1.4.6–18). Enligt Horatius är både Lucilius och Crispinus poeter som snabbt och utan ansträngning spottar ur sig verser. Men, säger han, Lucilius fick mycket ur sig, men hans flod av verser grumlades av att han var för lat att orka skriva korrekt.

I epilogen, med citat ur theogoniöversättningen, liknar härbergisterna Ebersteins sånger vid en ståtlig flod, som flyter från hans läppar, och förbinder därmed hans poetiska alstring med Horatius kritik av Lucilius – *flueret luculentus* (”strömmar grumlig”, *Sat.* 1.4.11), säger denne om Lucilius, med ett verb som används om både strömmande vatten och ordflöden.[48] Felet med Crispinus, enligt Horatius fjärde satir, var att han var stolt över sin produktivitet och i det såg ett stort värde – så stort att han ska ha varit beredd att utmana diktjaget till en offentlig tävling för att se vem av dem som kunde skriva mest på en timme. Det intresserar inte diktjaget som skattar sig lycklig över att gudarna skapat honom ”så till naturen / småväxt i anden och karg, dess tal både lågmält och fåmält”, för att låna en lyckad turnering ur Ebbe Lindes Horatiusöversättning.[49]

I epilogen framställs alltså översättningen som en produkt av den poetiska förmåga som Eberstein uppvisat tidigare: ymnig och mångordig, men av ringa värde för dem som för ordet. Om deras ideal är den horatianska låg- och fåmäldheten kan lämnas därhän, men de tar i alla fall avstånd från Ebersteins verser som är lätta att skriva men svåra att läsa, på grund av alla deras brister. I fortsättningen framställs Eberstein som ”broder” till de uppsaliensiska nyromantikerna – ofta benämnda fosforister efter tidskriften *Phosphoros*, husorgan för deras poetiska och estetiska idéer[50] – och som adept till den store tyske översättaren Johann Heinrich Voss:

48 Jfr också Tegnérs ”S.H.T.”: ”Jag kan ej, lik Thomaeus, skrifva psalmer / om svafvelpölen och om himlapalmer, / ej såsom E—n på grafvars mull / de andra söfva för de dödas skull”; SD II, s. 123 med kommentar.

49 Linde 1959, s. 42. Hor. *Sat.* 1.4.17–18 *di bene fecerunt, inopis me quodque pusilli / finxerunt animi, raro et perpauca loquentis*.

50 Jfr t.ex. Tegnérs brev till E. G. Geijer 17/2 1811 (Brev I, nr 139, s. 196), där han frågar Geijer var han står i den nu uppseglade striden mellan den s.k. gamla respektive nya skolan: ”Låt mig weta om du står i något slags förhållande till Phosphorister, Polyfemiter el. Lyceister. Att du ej är af Wallmarkianerna är väl tydligt.” Eugène Schwartz (1903, s. 39–70, särskilt 64–67) har beskrivit Tegnérs ställning mellan gamla och nya skolan som en vacklan som övergick till förvissning om

> Derföre, dråplige skald, du blef en broder ”åt stjernan
> Fosforos”, hvilken ännu upplyser ”beryktade kamrar”.
> Måtte dig Voss ”bistå” – förlåt! Jag menade bistå –
> att du ej suckar, ”svåra betryckt”, ”i vettiga strider”! [51]

Antydningen om Ebersteins intresse för de litterära idéer som förespråkades av flera Uppsalaakademiker görs med ett citat ur theogoniöversättningen: ”åt stjernan / Fosforos”. Eberstein använde ”Fosforos” för att översätta Hesiodos Ἑωσφόρος (v. 381, ”Grynings-bringare”), vilket är ett mindre vanligt och mer specifikt poetiskt namn för Φωσφόρος (”Ljus-bringare”), morgonstjärnan. Huruvida Eberstein valde Fosforos för dess specifika associationer till den svenska tidskriften och fosforisterna får vara osagt. Det är inte osannolikt att hexameterns krav har spelat in. I kretsen kring Tegnér var det inte en odelad förtjänst att synas sympatisera med fosforisterna. Carl Adolph Agardh berättar i ett brev till Tegnér om ett elakt spratt mot Eberstein. De lurade honom att tro att han fått erbjudande om att upptas i Auroraförbundet. Eberstein ska ha ”antagit och besvurit den nya läran och svarat Atterbom på det allra artigaste”, säger Agardh. I skrivande stund tycktes sprattet inte ha blivit avslöjat, för Agardh avslutar anekdoten med orden ”jag fruktar han vid upplösningen af detta spektakel blir alldeles galen”.[52]

Översättning av i synnerhet antik poesi och kritik av översättningar var ett betydande element i *Phosphoros*. Översättningsidealet var trogna översättningar vars vers återgav källtextens meter lika nogsamt som den svenska måltexten återspeglade förlagan till språk och innehåll samt gärna berikade det svenska språket med exempelvis nybildade ord – den grekiska poesins många sammansatta adjektiv gav rika möjligheter till nybildningar.[53] För fosforisterna var Voss en stor förebild vad gäller både hans trogna översättningsprinciper och hans återskapande av den antika hexametern på tyska. Detsamma gällde för litteratören Gustaf Regnér och Vergilius-, Horatius- och Ovidiusöversättaren Gudmund Jöran Adlerbeth, vilka fosforisterna ofta åberopade som sina förebilder. Något som under 1800-talet diskuterades mycket av både översättare av grekisk vers och kritiker av versöversättningar var hur man skulle reglera sammansatta ords hantering i vers. Frågan gällde bland annat tvåstaviga sammansatta verb som ”bistå”, huruvida de kunde användas som spondé eller troké. Åtminstone

---

att inte stå på någondera sidan av striden. Tidigast tog Tegnér avstånd från fosforisterna, vilket hans korrespondens visar.

51 SD II, s. 147, vv. 22–25. I v. 25 har citationstecknen flyttats för att bättre reflektera hur fragment tas ur *Theogonin*.

52 Elof Tegnér 1882, s. 44–45, citat s. 44.

53 Jfr Berg 1905; Akujärvi 2011; om antiköversättningarna i *Phosphoros* Henrikson 2015.

skulle man helst undvika att den andra och tonsvagare stavelsen hamnade i versfotens betonade del, eftersom ett jambiskt uttal då är svårt att undvika. Eberstein lyckas inte undvika det, vilket parodieras i epilogens vers 24: ”Måtte dig Voss ’bistå’ – förlåt! Jag menade bistå”, häcklar Ebersteins olyckliga placering av just ”bistå” i versen ”Att den hon täcktes bistå, Hon med kraft och styrka biträdde” (429), där verbets andra stavelse får särskilt kraftig betoning av att den följs av cesur. Kanske antyds också att Eberstein var starkt beroende av Voss tyska översättning av Hesiodos.[54]

Jag har dröjt vid denna ofta återberättade och mindre smickrande episod ur Tegnérs och Härbergets verksamhet eftersom den ger en ovanlig inblick i hur en dissertationsöversättning kunde tas emot, åtminstone under dissertationsöversättandets tidigaste fas, innan det hade utvecklats till en massverksamhet där enskilda översättningar kanske inte uppmärksammades i mängden av översättningar som producerades varje år.

Fallet med Ebersteins översättning tycks visa att när en dissertationsöversättning försvarades kunde disputationen till synes handla om just översättningen, även om våra källor inte går in på detaljer om vilka frågor som avhandlades. Kahl, som är utförligast, säger att Bolmeer inledde sin opposition med ”filologiska och kritiska anmärkningar mot öfversättningen”, och då de ”vederlades med linguistisk kännedom och disputatorisk färdighet af preses” övergick han till ”sarkasmer och infall”, vilka besvarades väl av Eberstein.[55] Kahl noterar också att preses behöll fattningen när Bolmeer läste upp epilogen och avgick med värdigheten i gott behåll i auditoriets uppfattning med ett lugnt *cura ut valeas* till opponenten som avsked.

Härbergisternas hårda mottagande av Ebersteins theogoniöversättning föranleddes inte bara av att den uppfattades som misslyckad och utförd efter ett översättningsideal som förespråkades varmt av en litterär rörelse som inte gouterades fullt ut, även om Tegnérs brev visar på intresse för åtminstone Tranérs översättningsverksamhet, som ovan nämnts.[56] Dispyten vid disputationen i december 1814 förvärrades sannolikt av att den utspelades mellan två aspiranter till samma tjänster vid universitetet. Året efter förordnades Bolmeer till e.o. adjunkt i historia, medan Eberstein, som redan var docent i grekiska, förordnades till ämnets adjunkt i juli 1815, mot Tegnérs önskan,[57] efter Johan Högblad som inte hade blivit långvarig i den ställningen. Kort senare lämnade Eberstein den akademiska banan för att bli rektor för Helsingborgs läroverk, men han

54 Schönbeck 1927, s. 389 låter förstå att det kan ha varit en rådande uppfattning.

55 Kahl 1868, s. 228–231, citat s. 229.

56 Jfr också kommentarerna till ”Epilog vid en disputationsakt i Lund”, SD II, s. 332, som samlar andra samtidas onådiga omdöme om översättning.

57 Se Wrangel 1932, s. 136–137.

ägnade stor energi åt journalistik vid den av honom grundade *Helsingborgs Posten*. Efter prästvigning avslutade han sin karriär som pastor i Västra Karup och Hov.[58]

Tegnér och det grekiska epigrammet

Under det tidiga 1800-talet figurerade grekiska epigram och den grekiska antologin ofta i dissertationer som producerades vid de svenska (och finländska) universiteten. Det första översättningsförsöket utkom i Uppsala 1806, i Zacharias Juringius avhandling *Svecanae interpretationis e Meleagro conamen*. Kort därefter försvarades där också en avhandling om epigrammets teori, och under 1820-talet försvarades några dissertationer med översättningar ur antologin under professorn i grekiska Joseph Otto Höijers presidium.[59] Den mest omfattande dissertationsöversättningsserien ur antologin producerades vid akademin i Åbo där Axel Gabriel Sjöström, en av storöversättarna, mellan 1821 och 1826 producerade tre volymer av epigram ur antologin; dessa försvarades i 17 delar av lika många respondenter. I Lund märks intresset för den grekiska antologin dels i dissertationer med översättningar av Tegnér själv och hans student Reuterdahl – dessa ska diskuteras nedan –, dels i det specimen *De epigrammate graeco* som lades fram under Johan Högblad och försvarades av Salomon Wulff i maj 1815. Högblad utsågs till docent i grekiska i juni samma år, men han insjuknade kort därefter och dog på anstalt i Stockholm.[60]

Tegnérs översättningar är, i Mogrens terminologi, ”tolkningar”, det vill säga översättningar av versförlagor vilka är ”på vers där förlagans versform och diktion är rättesnören”, en översättningsprincip som ofta kallas för ”trogen översättning”.[61] Mogren närstuderar några av Tegnérs översättningar ur den grekiska antologin och jämför dem med ungefär samtida tyska översättningar samt Sjöströms svenska översättning. Den dissertationsseriens första delar försvarades redan 1821 och fanns således tillgängliga när Tegnér lät lägga fram sina sista dissertationsöversättningar år 1823.

Mogren noterar att Tegnér ändå, trots den överordnade principen, ganska ofta tillåter sig smärre avvikelser från trohet till förlagan, ibland inspirerat av tyska översättningar som han haft till hands. Men i översättningen av Poseidippos epigram[62] över Lysippos skulptur föreställande ”Tillfället” – Καιρός (*Kairos* – inte tid i allmänhet,

58 Carlquist & Steffen 1949.

59 Liedzén – Brandelius 1810; Höijer – Rydqvist 1822; Höijer – Sjöberg 1824.

60 Weibull & Tegnér 1868, II, s. 379; Wrangel 1932, s. 137.

61 Mogren 1971, s. 10 (citat) och 115–136 (om Tegnérs översättning av antik poesi som akademiker och versöversättare), särskilt 122–132 (om dissertationsöversättningarna).

62 *Anthologia Planudea* 275 (om namnet, se ovan).

utan ”kritisk tidpunkt” eller ”rätt tid”, det snabbt förbirusande tillfället som bara kan gripas när det närmar sig och aldrig när det har gått förbi), gör Tegnér inte bara smärre justeringar, utan bryter ut ett verspar och ersätter det med egen text med förklaringen att han inte accepterar förlagans bildspråk.[63] Tillfällets flyktighet gestaltas, enligt Poseidippos skildring, i Lysippos skulptur av att den har bevingade fötter, står på tå och har en ordentlig lugg men är skallig baktill. I sin högra hand bär Tillfället dessutom på ett rakblad, vilket ska påminna om att tillfället är skarpare än vilken egg som helst:

> Χειρὶ δὲ δεξιτερῇ τί φέρεις ξυρόν; – ”Ἀνδράσι δεῖγμα,
> ὡς ἀκμῆς πάσης ὀξύτερος τελέθω.”[64]
> Varför bär du på ett rakblad i din högra hand? – ”Som ett tecken för människor på att jag är skarpare än varje egg.”[65]

Tegnér diskuterar denna symbolik i not *g)* till översättningen.[66] Med hänvisning till det idiomatiska uttrycket ἐπὶ ξυροῦ ἵστασθαι ἀκμῆς, ”stå/väga på ett rakblads egg”, ett uttryck som återfinns i både poesi och prosa om att stå inför ett kritiskt avgörande som kan sluta i överlevnad eller total katastrof (även andra verb kunde förekomma),[67] ville Tegnér hävda att Poseidippos ger fel bild av statyn. Han menade att Poseidippos infört rakbladet i dessa verser och att han därmed förvanskat den symbolik som Lysippos siktade efter, en symbolik som, enligt Tegnér, bevarats i Kallistratos ekfras över samma staty. Kallistratos var verksam tidigast på 300-talet e.Kr.; i jämförelse med Poseidippos var han således både sen och mångordig. I Kallistratos beskrivning står Tillfället på ett klot, och också i andra skildringar placeras Tillfället på klot eller hjul.[68]

---

63 Diskuteras i Mogren 1971, s. 131–132.

64 *Anthologia Planudea* 275, vv. 5–6.

65 I den nästan samtida dissertationsöversättningen översatte Sjöström ”*a.* Hverföre bär du i handen en knif? *b.* för att menskorna lära, / Att ej stålet engång skarpare biter än jag”. Detta epigram förekommer i seriens första del (Sjöström 1821–1826, vol. 1, del 1, s. 12–15, nr 9).

66 Tegnér 1823, s. 8.

67 Exempelvis *Iliaden* 10.173–174: νῦν γὰρ δὴ πάντεσσιν ἐπὶ ξυροῦ ἵσταται ἀκμῆς / ἢ μάλα λυγρὸς ὄλεθρος Ἀχαιοῖς ἠὲ βιῶναι ”ty på en rakknivsegg för oss alla det står nu och väger, / om vi ömkligen skola förgås eller livet behålla” (övers. Lagerlöf 2012, 188).

68 Kallistratos *Statuarum descriptiones* 6.2 εἱστήκει δὲ ἐπί τινος σφαίρας ἐπ’ ἄκρων τῶν ταρσῶν βεβηκὼς ἐπτερωμένος τὼ πόδε ”… han stod på tå med sina bevingade fötter på ett klot”. Ett runt föremål, men denna gång ett hjul, återfinns i Ausonius epigram över en staty föreställande Tillfället (*Occasio*) och Ånger (*Paenitentia*), enligt dikten skulpterad av Fidias, nu med tillägget att ”Tillfället inte kan stå still”, *Epigrammata* 33 Prete: *quid rotulae insistis? stare loco nequeo* ”Varför står du på ett hjul? Jag kan inte stå still på plats.”

På grundval av Kallistratos och andra ersätter Tegnér Poseidippos ovan citerade grekiska verser med följande svenska verser:

> A. Hvad betyder det klot som du står på? B. Betyder jag vacklar,
> Finner på klotet ej lätt fäste för halkande fot. (SD III, s. 168, v. 9–10)

Genom denna ändring, att använda ”klot i stället för rakblad”, vilket han alltså baserar på bland andra Kallistratos ekfras, menar han sig ha tagit god hänsyn till både skulptören och poeten.[69] Som Mogren påpekar innebär detta ett väsentligt avsteg från Tegnérs översättningsprincip i övrigt.[70] Härutöver är det värt att notera att Tegnérs argument är vilseledande, och frågan inställer sig om det är avsiktligt. Han förtiger att ändringen sträcker sig längre än till att byta ut ett substantiv mot ett annat – i hans version uttrycker predikatet en annan handling och omständigheterna är andra. Som citatet ovan visar står Poseidippos Tillfälle inte på en rakbladsegg, såsom Tegnérs diskussion om det grekiska idiomatiska uttrycket antyder, utan han håller ett rakblad i sin högra hand. Det är dessutom anmärkningsvärt att Tegnérs byte av bild introducerar en symbolik som är mer förknippad med Τύχη (*Fortuna*), med vilken Καιρός kunde förbindas och förblandas; gudinnans ombytlighet och ostadighet kunde bland annat representeras ikonografiskt av att hon halkar på ett klot eller med att hon snurrar på ett hjul (*rota Fortunae*).[71]

Den trogna översättningsprincipen etablerades för översättning av antik poesi under 1800-talets första decennier, kring samma tid som intresset för grekisk poesi växte starkt.[72] I dissertationsöversättningar i allmänhet tycks den principen ofta ha tillämpats, åtminstone vad gäller formen – översättningar av poesi sker till lika många verser och tar efter förlagans versmått. Storöversättarna av poesi (Tranér, Sjöström, Palmblad) höll hårt på trohetsprincipen,[73] men småöversättarna är många och deras översättningar har inte studerats i detalj.

---

69 Tegnér 1823, s. 8: ”Quorum igitur auctoritatem secuti, globo pro novacula posito, melius nobis et artifici et poëtae consuluisse videmur.”

70 Mogren 1971, s. 132.

71 Se ovan, och jämför exempelvis Dion Chrysostomos 63.7: οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ ξυροῦ ἔστησαν αὐτήν, οἱ δὲ ἐπὶ σφαίρας, οἱ δὲ πηδάλιον ἔδωκαν κρατεῖν· οἱ δὲ τὰ κρείττω γράφοντες τὸ τῆς Ἀμαλθείας ἔδοσαν κέρας πλῆρες καὶ βρύον ταῖς ὥραις, ὃ ἐν μάχῃ Ἡρακλῆς Ἀχελῴου ἀπέρρηξεν. ”Vissa placerade henne (Tyche) på ett rakblad, andra på ett klot, åter andra lät henne hålla ett roder; de som skildrade det särskilt bra gav henne Amaltheas horn, svällande fullt med årstidernas frukter, det horn som Herakles hade brutit av från Acheloos i strid.”

72 Mogren 1963; Akujärvi 2011, 2015b, 2023.

73 Jfr Söderhjelm 1895; Berg 1905; Stålmark u.å.; Akujärvi 2015a, 2015b.

I enlighet med detta använde Tegnér hexameter för översättningen av den homeriska hymnen och elegiskt distikon för epigrammen ur den grekiska antologin. Också hans studenter iakttog samma princip. Reuterdahls urval ur den grekiska antologin är alltså på elegiskt distikon, liksom Retzius översättning av de epigram som tillskrivs Sapfo, men denne använder sapfisk strof i sin översättning av de två lyriska fragmenten ”Till Afrodite” (Sapfo, fragment 1), känd genom Dionysios av Halikarnassos avhandling om litterär stil (*De compositione verborum* 23) där dikten citeras som exempel på polerad eller förfinad stil, och ”Till en älskad flicka” (Sapfo, fragment 31), känd genom citat i pseudo-Longinos avhandling om litterär storhet (*De sublimitate* 10) där detta stycke anförs som ett exempel på en mästerlig beskrivning av de många och ofta motstridiga känslor som far genom hela kroppen vid åsynen av den älskade med en annan.

Henrik Reuterdahl, den blivande ärkebiskopen och ecklesiastikministern, beskriver i sina memoarer hur det gick till när han färdigställde sin magisteravhandling bestående av ett urval epigram ur *Anthologia Graeca* på temat litterära gravmonument, med svensk översättning och latinska anmärkningar:

> Jag hade den fåfängan att sjelf vilja författa min gradualdissertation, något för philosophie candidaterna ingalunda vanligt. … Med Tegnér gick jag i råd om min gradualdisputats. Vi blevo överens att jag skulle öfversätta och under hans praesidium utgifva och försvara en del epigrammer ur den grekiska anthologien. Han satte erforderliga böcker i min hand, jag skref, han rättade, och således utkom, i juni 1817, de första blad, på vilka mitt namn såsom författarenamn stod tecknadt … Hade öfversättningarna något värde så hade de fått det af Tegnér. För min del var jag glad att intet hindrade min promotion.[74]

Som Reuterdahls handledare hade Tegnér således föreslagit ämnet, försett honom med litteratur och läst och rättat manus. På grundval av ett epigram över Praxiteles Erosskulptur,[75] som finns översatt i både Reuterdahls och Tegnérs urval ur den grekiska antologin, antar Bror Olsson i studien *Tegnér som akademiker* att ”Tegnér icke burit alltför stort våld på Reuterdahls översättningar”.[76] Det är ett rimligt antagande att Tegnérs ingrepp troligen huvudsakligen sträckte sig till att kontrollera språk, upp-

74 Reuterdahl 1920, s. 57–58. Det är rimligt att med Wrangel 1932, s. 140 anta att arbetsgången var ungefär densamma även i Palmqvists fall, men att Tegnérs insats för översättningens bättrande var så pass mycket större att den blev hans egen och därför upptogs i *Smärre samlade dikter*.

75 *Anthologia Planudea* 204; dikten tillskrivs Simonides. Den grekiska texten, för läsarens bekvämlighet: Πραξιτέλης, ὃν ἔπασχε, διηκρίβωσεν Ἔρωτα / ἐξ ἰδίης ἕλκων ἀρχέτυπον κραδίης, / Φρύνῃ μισθὸν ἐμεῖο διδοὺς ἐμέ. φίλτρα δὲ τίκτω / οὐκέτι τοξεύων, ἀλλ᾽ ἀτενιζόμενος.

76 Olsson 1946, s. 330–331; Tegnér – Reuterdahl 1817, s. 12–13, Tegnér – Tegnér 1823, s. 2.

SAPPHUS VITA ET CARMINA,

Quæ

Consent. Ampl. Facult. Philosoph. Lundens.

PRÆSIDE

ESAIA TEGNÉR,

Litter. Græc. Prof. Ord.

PRO

GRADU PHILOSOPHICO

P. P.

AUCTOR

CAROLUS GUSTAVUS RETZIUS,

Lundensis.

In Lyceo Carolino die Junii MDCCCXVII.

LUNDÆ MDCCCXVII.

Litteris BERLINGIANIS.

Titelbladet till dissertationen Sapphus vita et carmina *som Gustaf Retzius framlade offentligt (p.p.* = publice proponit*) i juni 1817 med Tegnér som preses. Den består av en kort beskrivning av Sapfos liv och är försedd med några filologiska kommentarer, varefter följer fyra översatta dikter, bland dem den berömda där Sapfo beskriver diktjagets passion för bruden på det bröllop hon bevistar. Retzius står som* auctor*, upphovsman till texten; vad Tegnér har bidragit med är oklart. (Göteborgs universitetsbibliotek.)*

hjälpa de största bristerna och kanske förbättra stil och vers något. När Reuterdahls översättning, som följer förlagan mycket nära i ordval, syntax och ordföljd, sätts bredvid Tegnérs trogna men ändå poetiskt tolkande översättning blir det också uppenbart hur stor skillnaden kan vara mellan två översättningar som ändå kan beskrivas som trogna:

Mig, den Eros af hvilken han led, Praxiteläs bildat;
  Utur sitt eget bröst lefvande mönstret han tog,
Och åt Frynä mig gaf som belöning för mig. Till att tända
  Lustan behöfver jag ej bågen – allenast en blick. (Reuterdahl)

Här i marmor jag står, den kärlek Praxiteles kände,
  drag för drag är jag lik mönstret han bar i sin barm.
Phryne fick mig till lön för mig sjelf: och nu med min åsyn,
  icke med pilarna mer sätter jag hjertan i brand. (Tegnér)

Reuterdahls och Tegnérs översättningar följer förlagan nära, men skiljer sig ändå åt mycket, eftersom Tegnér lösgör sig från den grekiska syntaxen och har tillåtit sig smärre tillägg som sätter ord på konnotationer som ligger latenta i den grekiska textens referensram. Exempelvis är ”i marmor” ett förtydligande tillägg i texten som påminner den svenska 1800-talsläsaren om att just denna Eros av Praxiteles var en marmorskulptur. Den som för ordet i epigrammet är Eros – som omväxlande kan identifieras som guden, känslan (begäret) eller statyn. I den grekiska förlagan förstår läsaren först i tredje versens första halva (Φρύνῃ μισθὸν ἐμεῖο διδοὺς ἐμέ ”… och till Fryne gav han mig [d.v.s. statyn] som en lön för mig själv [d.v.s. guden och begäret]”) vem det är som talar. Omedelbart därefter sker en subjektsväxling. Eros går över från att tala om Praxiteles handlingar (tredje person singular i vv. 1–2 ”Praxiteles framställde med stor omsorg den Eros som hans själv led av; ur sitt eget hjärta drog han ut förlagan”) till att tala om sig själv som gud och staty (första person singular i vv. 3–4 ”Nu föder jag inte längre attraktion / genom mitt bågskytte utan genom min åsyn”). Reuterdahl följer förlagans syntax i detta avseende, men väljer att genast avslöja att diktens jag är Eros; först Eros guden och begäret som Praxiteles gjort till skulptur (”Mig, den Eros … Praxiteläs bildat”), sedan Eros-statyn (”åt Frynä mig gaf …”).

Tegnérs mest genomgripande frihet gentemot den grekiska syntaxen är att jaget genomgående talar om sig själv. I Tegnérs version gäller i det första versparet huvudsatsens verbhandling inte Praxiteles skickliga och precisa skapande av skulpturen mot en förlaga som han är intimt bekant med, utan jaget (som skulptur) talar om sin befintlighet i rummet (”Här …”), material (”… i marmor …”), identitet (”… den kärlek …”) och

relation till förlagan ("... drag för drag är jag lik mönstret ..."). Än är det inte självklart att "kärlek" ska förstås som kärleksguden Eros, men det framkommer i avslutningen, trots att Tegnér där följer den grekiska förlagan och inte nämner Eros vid namn. Jaget behöver inte längre använda pilarna för att väcka begär, det räcker med statyn.

Några veckor efter Reuterdahls disputation erbjöd Tegnér honom en docentur i grekiska, men han avstod att söka för att hellre slå in på den kyrkliga banan. För att komma vidare på den vägen och bli docent vid prästseminariet måste han avlägga ett presidieprov vid filosofiska fakulteten, det vill säga speciminera med en dissertation för vilken han var preses, biträdd av en respondent.[77] Än en gång översatte Reuterdahl epigram ur den grekiska antologin – åter på Tegnérs inrådan – men i stället för ett tematiskt urval valde han denna gång epigram som tillskrivs Platons namn. Efter att översättningarna granskats av Tegnér färdigställde Reuterdahl dissertationen, *Epigrammata Platonis graece et svetice*, i två delar så snabbt att han kunde spika dem på höstterminens första dag och ventilera dem den 11 oktober, vilket var så tidigt på höstterminen som då var möjligt. Respondenter var Nils Otto Ahnfelt och Anders Daniel Lagerlöf.[78] I sina memoarer reflekterar Reuterdahl över sin ungdoms bedrift:

> När jag i dag (13/11 57), väl för första gången under några och trettio år, kastar ögat på dessa blad, finner jag öfversättningen någorlunda trogen, men ojemn och på några ställen konstlad, samt metern någorlunda felfri, men här och der tung och knagglig.

Han bedömer alltså översättningar utifrån deras trohet mot förlagan och meterns korrekthet. Men han säger att han framför allt påmindes om originalets stora skönhet, vilket fick honom att i efterhand bättre förstå den hänförelse han hade haft för uppgiften och det stora intresse med vilket han hade läst in sig på epigrammets historia och teori samt fördjupade sig mer än vad han egentligen hade behövt i Platons skrifter.

AVSLUTNING

Dissertationsöversättningar är intressanta som företeelse, i egenskap av akademiska lärdomsprov som skrevs och publicerades för att offentligen försvaras av en respondent under en disputationsakt vid universitetens filosofiska fakulteter. De disserta-

77 Reuterdahl 1920, s. 63–65.

78 Lagerlöf var huslärare hos (SD III, s. 576) eller släkting till (Reuterdahl 1920, s. 64) Tegnér; oavsett vilket ska Tegnér ha ordnat en tillställning efter disputationstillfället, "der munterheten var stor, och min belåtenhet icke så liten", enligt Reuterdahl.

tionsöversättningar som försvarades under Tegnérs presidium färdigställdes vart tredje år och försvarades i maj eller juni, precis i tid inför magisterpromotionen i terminsslutet på promotionsåren 1817, 1820 – året då Tegnér var promotor och utgav *De Platone, artem poëticam improbante* som promotionsprogram samt diktade ”Epilog vid magister-promotionen i Lund” – och 1823. Arbetet med dissertationerna hörde till hans ämbete, vilket han skötte ”med mycket nit” som han själv säger när han ser tillbaka på sin verksamhet år 1839,[79] oavsett om han som handledare redigerade eller gav råd angående en text som studenten hade producerat eller försåg en student med en färdig översättning.

Som ovan visats finns det bland dissertationsöversättningarna många som är preses verk och där respondentens insats inskränker sig till att bekosta publicering. Han får därigenom en text med vilken han kan uppfylla ett av de formella kraven för examen. Det har i allmänhet antagits att en respondent kan antas vara författare när han benämns *auctor* eller dylikt på titelbladet. Men fallet med den homeriska hymnen till Pan som medtagits i Tegnérs samlade dikter trots att respondenten Palmqvist står som dissertationens *auctor* visar att sådana uppgifter kan behöva tolkas mer eller mindre bokstavligt. Berättelserna om den beryktade disputationen i december 1814 då del 2 och 3 av Ebersteins theogoniöversättning ventilerades påminner om att respondenternas insatser under disputationsakten kunde vara mycket begränsade. På denna disputation var det preses själv, Eberstein, som försvarade sitt alster om skildringarna ska tros; respondentens insats var i detta fall synbart begränsad till att endast ha bekostat tryckningen av dissertationen. Bland dissertationsöversättningarna finns det åtskilliga serier vars separata delar enligt titelbladet skulle försvaras på samma dag eller i nära följd på varandra, så frågan uppstår hur de disputationerna organiserades.[80]

Dessa praktiker var två av symtomen på det gamla disputationsväsendets förfall, vilka åtgärdades i 1852 års statuter. I sin skildring av uppträdet i samband med Ebersteins *Theogoni* förmodar Achatius Kahl att disputationernas anseende förminskades i Lund av en sådan avslutning som den disputationen fick genom Härbergets sluthälsning i ”Epilogen” – ”de framställde dem icke från en allvarsam och magtpåliggande synpunkt utan från en skämtsam och löjlig sida. Och hvad som en gång blifvit förlöjligadt har sedan icke så lätt at återvinna sin fordna aktning.”[81] Han beklagar att det inte verkade finnas utsikter för att återge disputationerna ”sitt urgamla, vördnadsbjudande skick och … katedern och oppositionsbänkarna sitt förlorade inflytande”.[82] Dessa reflektio-

79 Citerat från Wrangel 1932, s. 139.
80 Jfr Akujärvi 2014a.
81 Kahl 1868, s. 231.
82 Kahl 1868, s. 231.

ner står oändrade från första editionen av hans hågkomster *Tegnér och hans samtida i Lund*, som utkom 1851, just när de nya statuterna snart skulle träda i kraft, och ”disputationsväsendet står färdigt att säga sitt sista farväl åt universiteterna”.[83]

I Lund inleddes praktiken att disputera på en dissertationsöversättning senare än i Uppsala, och den blev inte heller lika omfattande där. De fem dissertationerna som varit detta bidrags fokus kan tyckas vara en liten droppe i den stora massan av dissertationsöversättningar som producerades under huvudsakligen 1800-talets första halva, men de utgör en betydande del i jämförelse med Tegnérs akademiska produktion i övrigt och är proportionerligt i paritet med andra professorer vars studenter disputerade på enstaka dissertationsöversättningar.

De dissertationsöversättningar som diskuterats här visar tydligt att de är produkter av sin tid och präglas av det samtida intresset för i synnerhet grekisk men också romersk litteratur, av diskussioner om översättningsprinciper, av sitt sammanhang vid universitetet – av undervisning och examination i de två språken vid den filosofiska fakulteten och av språkens ställning inom och utom akademin.

Att estetiska överväganden var centrala i denna verksamhet märks både i Reuterdahls hågkomster om sina översättningar, Tegnérs beslut att ersätta Palmqvists översättning med en som han själv gjort (förutsatt att Palmqvist gjort ett eget försök först, såsom det i allmänhet förmodas) och i uppgörelsen under disputationsakten i december 1814. Ett bidragande skäl till den hårda kritiken mot Ebersteins akademiska alster var att han tycktes ha varit inspirerad av de uppsaliensiska fosforisternas estetiska idéer om översättning av antik poesi och anammat ambitionen att bibehålla versmåttet och återge förlagans stil samt dess språkliga uttryck, inklusive arkaismer och nyskapade ord som speglar grekiskans vokabulär. Sakliga argument förslår inte fullt ut när striden gäller så svårkvantifierade och svårgripbara frågor som litterär smak, poetiska ideal eller översättningsprinciper. Därutöver stod också avancemang i den akademiska karriären på spel för både opponent och preses.

83 Kahl 1868, s. 231.